

Eva Vriend

HET NIEUWE LAND

*Het verhaal
van een polder die perfect
moest zijn*

Uitgeverij Balans

Dit boek is mede tot stand gekomen met behulp
van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten.
www.fondsbjp.nl

Negende druk juni 2014
Achtste druk augustus 2013
Zevende druk april 2013
Zesde druk maart 2013
Vijfde druk februari 2013
Vierde druk februari 2013
Derde druk januari 2013
Tweede druk januari 2013
Eerste druk januari 2013

Copyright © 2012 Eva Vriend / Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp Nanja Toebak
Omslagfoto Oostelijk Flevoland. Pachter M.G.P. van Arendonk
met zijn gezin op het gepachte bedrijf L 80 aan de Hanzeweg
(Uitg. 1962-1963). Nieuw Land Erfgoedcentrum (RAFL)
Illustratie pagina 6 Gert Vriend
Foto auteur Rogier Veldman
Typografie en zetwerk Aard Bakker, Amsterdam
Druk Koninklijke Wöhrmann, Zutphen

ISBN 978 94 600 3874 7

NUR 320

www.uitgeverijbalans.nl

Inhoud

Vooraf	7
I DE METHODE: DARWIN IN DE POLDER	13
II DE UITVOERING: POLDERPRAKTIJKEN	75
III DE OORLOG: MISSIE SUPERMENS	III
IV DE BEOORDELING: MET HARDE HAND	131
V DE KRITIEK: INDIANENVERHALEN	175
VI DE BESTEN: PLAN IN WERKING	213
VII HET RESULTAAT: HOMO ZUIDERZEELANDICUS	251
Epiloog	291
Verantwoording	297
Bronnen	299
Illustratieverantwoording	302

1. proefpolder Andijk, 1926
2. Wieringermeer, 1930
3. Afsluitdijk, 1932
4. Noordoostpolder, 1942
5. Oostelijk Flevoland, 1957
6. Zuidelijk Flevoland, 1968

I

De methode:
Darwin in de polder

KUILGRAS

Hij concentreert zich op zijn linkervoet. Zijn klomp doet verwoede pogingen een graspolletje plat te trappen. Misschien dat die springerige sprietten zich wel in het gareel laten dwingen. En als hij zich daar nu maar op focust, dan verdwijnt dat gevoel hopelijk vanzelf. Ondertussen doet hij of hij beleefd luistert naar de man met stropdas tegenover hem.

Daar, daar piept nog een grassprietje tevoorschijn, plat jij.

Er hangt zoveel af van het gesprek met deze man. Dit heerschap bepaalt of hij een boerderij krijgt in de Noordoostpolder. Het sollicitatiegesprek binnen in de nette kamer was zo goed gegaan. Zijn vrouw zat erbij, en ze hadden elkaar precies op het juiste moment aangevuld. Zij schoot te hulp als hij vastliep in een zin en hij had enthousiast geknikt toen zij haar antwoord gaf. Maar nu hij alleen met de selectieheer een rondje over het erf maakt en die kerel zo zanikt over zijn kuilplaats, nu hapert het gesprek.

Hij raakt gegrepen door die emotie waar hij zich niet door wil laten meeslepen. Onhoudbaar neemt de boosheid bezit van hem, steeds sneller. Een driftbui. Niet. Nu.

Heus, hij weet van zichzelf dat hij driftig kan worden. Hij kan slaan met woorden, en hij ramt ook wel eens een landpaaltje kapot op een muur. Zijn naasten weten beter. Hij bedoelt het niet zo, en achteraf kan hij er zelf ook altijd om lachen. Maar de selectieambtenaar die hem nu de les leest, kent hem niet, terwijl deze man de toekomst van zijn gezin in handen heeft.

‘Het is toch echt beter als u de grond verhardt.’ Die vent blijft maar doorgaan. Rustig en weloverwogen heeft-ie toch al proberen duidelijk te maken dat hij deze boerderij huurt, dat het onduidelijk is hoe lang hij een contract houdt, en dat hij zijn geld niet wil investeren in een erfverharding waar hij zelf mogelijk niet van profiteert. Hij weet heus wel dat hij daardoor nog op de ouderwetse manier inkuilt. Het gras dat hij in de zomer maait en bewaart om het in de winter aan de koeien te kunnen voeren, gooit hij gewoon op een hoop. Je kunt het beter in een betonnen bak conserveren, ja, dan heb je minder kans op broei.

‘Moet dat niet anders?’ bromt de man in het pak nog eens. En dat is de druppel, hij houdt het niet meer. Zijn voet stampt nog één keer ongecontroleerd op de grond en dan begint hij te briesen. Dan zou hij toch zijn geld weggooiden? Waarom zou hij zo’n investering doen? Hij is toch niet achterlijk? Nee, hij weigert geld uit te geven aan een erf waarvan hij niet zeker weet hoe lang hij er nog boert. En nu gaat hij het niet nog eens uitleggen. Hij is het zat. Punt uit.

Het gesprek valt stil. De selecteur kijkt hem aan. Een koele blik. Dat was dat.

Als mijn grootvader ’s avonds weer bij zinnen is, en hij mijn grootmoeder heeft opgebiecht dat hij zich heeft laten gaan, baalt hij ontiegelijk. Hoe kon hij zo stom zijn? ‘Het waren ook de zenuwen,’ troost mijn grootmoeder. Maar waarom voer hij zo uit tegen uitgerekend deze man? Dit was de hoogste baas als het gaat om het verdelen van de boerderijen in de polder, dit was dé Bram Lindenbergh.

2

LEGE KASTEN

Alleen het beste van het beste was goed genoeg voor de IJsselmeerpolders. En mijn grootouders pasten kennelijk in het plaatje. Maar waarom? Waarom gaf opperselecteur Bram Lindenbergh een boerde-

rij aan mijn grootvader, ondanks die driftbui? Waarom werden mijn grootouders goedgekeurd, waar zoveel anderen werden afgewezen die op het eerste oog aan dezelfde hoge eisen voldeden? En hoe verging het degenen die minder gelukkig waren? Wat betekende die uitgebreide selectieprocedure voor de bewoners?

Ik kan het Lindenbergh niet meer vragen. Hij is in 1996 op 85-jarige leeftijd overleden in zijn woonplaats Zwolle. Mijn zoektocht begint daarom in de archieven van de rijksdienst die de selectiemethode voor de IJsselmeerpolders uitvoerde, de dienst waar Bram Lindenbergh werkte. De stap ligt voor de hand. Lindenbergh en zijn medewerkers stouwden hun archieven de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog vol met inschrijfformulieren, gespreksverslagen en referenties die sollicitanten instuurden om aan te tonen dat zij heus goed genoeg waren voor de polder.

Lindenbergh en zijn selectieambtenaren werkten bijzonder consciëntieus. Ze bewaarden alles wat de poldersollicitanten opstuurden, voor het geval mensen voor een tweede, een derde of een vierde keer inschreven – want mensen mochten het zo vaak proberen als ze wilden. Of voor het geval er juridisch gekissebis ontstond en er moest worden aangetoond dat de rijksdienst correct had gehandeld.

In totaal behandelden de selectieambtenaren ruim 45.000 inschrijvingen, en dat was alleen voor de boerderijen. Zo'n 5 tot 10 procent van deze kandidaten kreeg thuis onaangekondigd een selecteur op bezoek. Hoeveel mensen er in totaal zijn gekeurd, is niet meer na te gaan, want, zo vind ik al snel uit, alle dossiers zijn vernietigd.

Ook de beoordelingsformulieren over de thuisbezoeken zijn allemaal vernietigd toen de juridische bewaartermijn was verstreken. Het ging immers om persoonlijke gegevens, met vaak intieme details. Zo heeft de Archiefwet dat geregeld in Nederland. De vernietiging vond plaats in de jaren tachtig onder verantwoordelijkheid van Chris de Koning, oud-hoofddirecteur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders: 'Al die kasten vol persoonlijke verhalen. Het kan verkeerd uitpakken voor mensen als die op straat komen te liggen. Het kan tegen hen gebruikt

worden, mensen hebben recht op privacy. Alles is naar de papiervernipperaar gegaan.’

In Lelystad, aan de kust van het IJsselmeer, huist in een gebouw dat oogt als een loods het Nieuw Land Erfgoedcentrum, het museum annex onderzoeksinstituut dat het verhaal van de grootste polder ter wereld vertelt. Op het plein voor de loods staat altijd een scherpe wind. Hier liggen de weinige archieven over het selectieproces die níet zijn vernietigd. Dat komt omdat het secundair materiaal betreft: vergaderverslagen, briefwisselingen en beleidsstukken.

Willy van der Most, hoofd Collectie en onderzoek van het Nieuw Land Erfgoedcentrum, heeft nog zo haar best gedaan. In de beginjaren van haar carrière zocht ze de oud-rijksambtenaren thuis op om waardevolle archiefstukken te redden. Ze ging ook naar Bram Lindenbergh, de opperselecteur. Telkens als Van der Most bij hem thuis kwam om een verzameling dossierdozen op te halen, viste hij er op het laatste moment wat papieren tussenuit. Van der Most kon alleen maar toekijken. Ze was afhankelijk van zijn goodwill, ze had niet de bevoegdheid om hem tegen te houden. Beleefd nippend van haar kopje thee, baalde ze inwendig: wat haalt hij er nu weer voor interessants uit?

De meeste ambtenaren die het selectiewerk uitvoerden, leven niet meer. Hun macht reikt over het graf heen. Toen bepaalden ze wie naar de polders mocht komen, nu frustreren ze mijn zoektocht. Hoe kan ik onderzoek doen naar de selectiemethode als de dossiers die de weerslag ervan vormen zijn vernietigd?

Het voelt alsof die lege archiefkasten van de rijksdienst me uitlachen. Een luide schatering, echoënd in de holle ruimte.

Terwijl ik weet: leegte kan ook hoopvol zijn. De belofte van een leeg beeldscherm bijvoorbeeld, alleen de cursor knippert. Of een strak gazon, dat net gemaaid is. Als hoop een geur heeft, dan ruikt het naar vers gras.

De nieuwe bewoners van de IJsselmeerpolders moeten zich zo hebben gevoeld toen zij over een lange, rechte weg de polder binnenreden.

De kale vlakte strekte zich voor hen uit en ze dachten: hier moet het gebeuren, hier ga ik gelukkig worden.

Net als mijn grootouders kwamen de tienduizenden poldersollicitanten op een kruispunt dat iedereen wel ooit in zijn leven tegenkomt. Keuzes die de levensloop bepalen. Ik stel het me voor: links voor een deugdelijke betrekking, rechtsaf voor het avontuur van een eigen boerderij. Rechtdoor voor een kinderrijk gezin. Voor het vrijgezellendom: ‘nu omkeren’.

De poldersollicitanten keken voor zich uit. Ze knepen hun ogen nog eens samen. De eindeloze horizon was overweldigend. Plaats genoeg voor een droom, of twee.

3

STILLE GETUIGEN

Ik besluit ook hoop te putten uit de leegte: de ontruimde archiefkasten van de rijksdienst mogen geen doodlopend spoor zijn. Juist de moeilijke zoektocht wakkert mijn journalistieke instincten aan. Het is de moeder aller journalistieke vragen: Hè, hoe zit dat nou toch?

De oplossing voor het archiefprobleem lijkt simpel: interviews. Er leven nog een paar ambtenaren die het selectiewerk hebben uitgevoerd, mannen die nog onder Bram Lindenbergh werkten. Die kan ik toch ondervragen? En praten met de kandidaten die zijn afgewezen, met de boeren die wel een bedrijf kregen. Hoe hebben zij de selectie ervaren?

Zo simpel blijkt het uiteindelijk niet. De mensen die wel geaccepteerd zijn, willen graag een interview geven. Maar ze hebben dat al zo vaak gedaan, voor lokale media en herdenkingsboeken, dat een zekere sleetsheid op de loer ligt. Het zijn de trotse pioniers, die er nog eens voor gaan zitten om te verhalen over toen de aarde nog woest en ledig was. De victorie straalt uit alle poriën. De afgewezenen houden zich liever stil, zo blijkt. Terwijl hun verhaal juist zo interessant is, omdat het door hun hardnekkig zwijgen nog altijd relatief onbekend is hoe